

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

Χρυσούλα Δουδουλακάκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζεται ο ρόλος του μεταφραστή ως εκ των πραγμάτων και εξ ανάγκης δημιουργού σημασιολογικών και μορφολογικών νεολογισμών. Όντας συχνά ο πρώτος φυσικός ομιλητής που προσκρούει στον ξένο όρο τον οποίο οφείλει να κατανοήσει και να αποδώσει, ο μεταφραστής αφιερώνει σημαντικό μέρος της εργασίας του στην ενασχόληση με την ορολογία. Χάρη στην τεχνολογική εξέλιξη, η πληθώρα εργαλείων, ηλεκτρονικών ή συμβατικών, τα οποία έχει στη διάθεσή του, όπως οι μεταφραστικές μνήμες, τα συστήματα αυτόματης μετάφρασης, οι βάσεις δεδομένων με μεταφράσματα παρελθόντων ετών, καθώς και η αυξανόμενη τυποποίηση των κειμένων, μεταβάλλουν σταδιακά την ουσία του επαγγέλματος του μεταφραστή, μετατρέποντας τον σε αναθεωρητή ή, συχνότατα, σε ορολόγο. Στην παρούσα ανακοίνωση μας απασχολεί η δεύτερή του ιδιότητα, εφόσον η ορολογική διερεύνηση τείνει σιγά σιγά να αποτελέσει ουσιαστική συνιστώσα της μεταφραστικής διαδικασίας σε καθημερινή σχεδόν βάση. Προσφεύγοντας σε συγκεκριμένα παραδείγματα, επιχειρούμε την εξέταση των στρατηγικών προσέγγισης των νεοεμφανιζόμενων όρων, την καταγραφή των αποτελεσμάτων της ορολογικής δραστηριότητας, καθώς και τις συνθήκες εντός των οποίων αυτή διενεργείται. Τέλος, επιχειρούμε μια προσέγγιση των αιτιών που οδηγούν στις πολλαπλές άλλοτε επιτυχείς, άλλοτε προβληματικές αποδόσεις, λαμβάνοντας υπόψη: α) τις ποικίλες εξωγλωσσικές δεσμεύσεις, β) τις ενδογλωσσικές και διαγλωσσικές δεσμεύσεις και κυρίως το ρόλο της διακειμενικότητας γ) τους κανόνες σχηματισμού νεολογισμών της ελληνικής.

THE TRANSLATOR AS ORIGINATOR OF NEOLOGISMS

Chryssoula Doudoulakaki

ABSTRACT

This paper deals with the role of the translator as a de facto and out of necessity creator of neologisms, either semantic or morphological. Often being the first native speaker who comes across a foreign term, which has to be understood and translated, the translator dedicates a great part of his/her work in dealing with terminological issues. The emphasis here is put on the terminological investigation, since it tends to be a core component of the translating process almost on an everyday basis. Making use of concrete examples, we will examine the strategic approaches of the emerging new terms, record the results of the terminological work and analyse the conditions under which this whole activity takes place. Finally, we'll study the various extralinguistic constraints, the intra- and interlinguistic constraints and in particular the role of intertextuality, and the neologisms' formation rules of modern Greek.

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην καθημερινή του εργασία ο μεταφραστής είναι συχνά ο πρώτος φυσικός ομιλητής που έρχεται σε επαφή με νεολογισμούς, τους οποίους καλείται να κατανοήσει και να αποδώσει στη μητρική του γλώσσα. Ο Έλληνας μεταφραστής βρίσκεται πολύ συχνά αντιμέτωπος με νεολογισμούς προερχόμενους κυρίως από γλώσσες ομιλούμενες σε χώρες με προηγμένο τεχνολογικό και επιστημονικό επίπεδο που παράγουν και, συνεπώς, εξάγουν τεχνογνωσία. Πρόκειται για νεολογισμούς που προέρχονται πρωτίστως από την Αγγλική και δευτερευόντως από τη Γαλλική. Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, το έτος 1999 αποτέλεσε σταθμό γιατί περισσότερα από τα μισά κείμενα που εκπονήθηκαν από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και έφτασαν στη Μεταφραστική Υπηρεσία ήταν στην Αγγλική. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό ανήλθε σε 52,2% έναντι 34,6% των κειμένων που συντάχθηκαν στη Γαλλική [1].

Επιπλέον, ο Έλληνας μεταφραστής βρίσκεται σε δυσχερέστερη θέση έναντι των συναδέλφων του που μεταφράζουν προς γλώσσες που ανήκουν στον ίδιο κλάδο γλωσσών. Ασφαλώς η ελληνική ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών, αλλά είναι προφανές ότι η μεταφραστική διαδικασία είναι ευκολότερη για τον μεταφραστή που μεταφράζει προς γλώσσες που ανήκουν στον κλάδο των ρομανικών ή λατινογενών γλωσσών, όπως η Γαλλική, η Ιταλική, η Ισπανική, η Πορτογαλική, ή στον κλάδο των τευτονικών ή γερμανικών γλωσσών, όπως η Αγγλική, η Γερμανική, η Δανική, η Σουηδική, η Ολλανδική. Οι ομοιότητες μεταξύ γλωσσών του ίδιου κλάδου είναι τόσες που πολλά μεταφραστικά προβλήματα λύνονται σχεδόν αυτομάτως, συνεπικουρούντος και του λατινικού αλφαβήτου. Παρόμοιο με τα Ελληνικά πρόβλημα έχει και η Φινλανδική που ανήκει στον κλάδο των φιννοουγγρικών γλωσσών. Περιοριζόμαστε εδώ στις ένδεκα επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αν πάρουμε για παράδειγμα τον καθιερωμένο πλέον νεολογισμό "αρχή της επικουρικότητας" θα δούμε ότι αυτός αποδίδεται σχεδόν με απλή μεταγραφή στις άλλες δέκα επίσημες κοινοτικές γλώσσες, ενώ η Ελληνική έπρεπε να εφεύρει νέο όρο [2].

Είναι ωστόσο γεγονός ότι η διαγλωσσική συγκριτική προσέγγιση εφαρμόζεται καθημερινά για την επίλυση μεταφραστικών προβλημάτων της Ελληνικής και αποτελεί πηγή έμπνευσης, αλλά και τρόπο νομιμοποίησης και αιτιολόγησης μεταφραστικών επιλογών. Η δαμόκλειος σπάθη των προθεσμιών, ο όγκος των προς μετάφραση κειμένων αλλά και ο σχεδόν καθημερινός αιφνιδιασμός από πλήθος νεόκοπων όρων που ανήκουν σε ποικίλα θεματικά πεδία είναι οι κυριότεροι παράγοντες που σχεδόν υπαγορεύουν τη διαγλωσσική προσέγγιση ως λύση που διασφαλίζει ταχύτητα και αξιοπιστία. Δίνει ικανοποιητικά αποτελέσματα ανάλογα πάντα και με τις γλώσσες αναφοράς που γνωρίζει και χρησιμοποιεί ο εκάστοτε μεταφραστής.

1. Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΩΣ ΟΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά την άποψή μας, το κέντρο βάρους του επαγγέλματος του μεταφραστή μετατοπίζεται σιγά σιγά προς την κατεύθυνση της ορολογικής διερεύνησης. Υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις που μαρτυρούν αυτή την αλλαγή. Πρώτα απ' όλα, το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο (οι τρεις ιδρυτικές συνθήκες ΕΚΑΧ, ΕΚ και ΕΚΑΕ) έχει πλέον μεταφραστεί στα ελληνικά, το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, δηλαδή οι νομοθετικές πράξεις των κοινοτικών οργάνων όπως οι κανονισμοί, οι οδηγίες, οι αποφάσεις, οι συστάσεις, οι γνώμες έχουν επίσης μεταφραστεί στην πλειονότητά τους και εξακολουθούν να μεταφράζονται. Αυτός ο τεράστιος όγκος των μεταφρασμάτων είχε ως αποτέλεσμα να παγιωθεί μια ορισμένη ορολογία κοινοτικής προέλευσης και κυρίως να παρέχονται αυτή τη στιγμή στο μεταφραστή υποδείγματα για τη σύνταξη διαφόρων ειδών κειμένων. Έτσι, ο μεταφραστής καλείται όλο και πιο συχνά, εκών άκων, να δώσει βάρος στην ορολογική δραστηριότητα. Βεβαίως δεν υπάρχουν υποδείγματα για όλα τα είδη κειμένων και η τυποποίηση έχει ακόμη πολλά βήματα να κάνει. Μολαταύτα, ο βασικός σκελετός πλήθους κειμένων είναι πλέον επαναλαμβανόμενος. Αναφέρουμε παρενθετικά ότι πρόκειται, τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς το περιεχόμενο, για ποικίλα και ετερόκλητα είδη κειμένων που διακρίνονται κατ' αρχάς, ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνονται, σε κείμενα για εσωτερική χρήση ή για δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή σε βάσεις δεδομένων, σε αλληλογραφία με τους πολίτες, σε κείμενα απόρρητα ή μη. Μπορεί να είναι κείμενα διοικητικά, νομοθετικά, πολιτικά ή εκλαϊκευτικά ή συνδυασμός των ανωτέρω. Εκτός από τις νομοθετικές πράξεις του παράγωγου δικαίου, μπορεί να έχουμε: εκθέσεις, πρακτικά συνεδριάσεων, δημοσιονομικά δελτία, προσκλήσεις υποβολής προσφορών, ενημερωτικά φυλλάδια για το ευρύ κοινό, ενημερωτικά δελτία για ηλεκτρονική καταχώρηση, απαντήσεις σε ερωτήσεις ευρωβουλευτών, ερωτηματολόγια ερευνών, κλπ. κλπ.

Ένα επιπλέον στοιχείο που καταδεικνύει την τάση για αλλαγή του επαγγέλματος του μεταφραστή είναι τα ηλεκτρονικά εργαλεία που τίθενται στη διάθεσή του. Με τα συμβατικά εργαλεία που διέθετε παλαιότερα, ο μεταφραστής είχε περιορισμένες δυνατότητες. Σήμερα, με την ηλεκτρονική επεξεργασία κειμένων, μπορεί να ανακαλεί σε λίγα δευτερόλεπτα ολόκληρα σώματα κειμένων που μεταφράστηκαν στο παρελθόν, να τα επανεπεξεργάζεται κατά βούληση και με μεγάλη ταχύτητα, να αφαιρεί παραγράφους ή να συγχωνεύει διαφορετικά κείμενα μεταξύ τους. Δεν ξέρει κανείς κυριολεκτικά τι να πρωτοδιαλέξει από όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή του. Πρέπει να σημειώσουμε ότι ορισμένα εξ αυτών προσφέρονται για καθαρά ορολογική αναζήτηση και άλλα για σκοπούς

τεκμηρίωσης και τυποποίησης. Αναφέρουμε εν συντομία την πολυγλωσσική βάση νομικών κειμένων Celex, την πολυγλωσσική πολυθεματική βάση ορολογίας Eurodicautom με 385.000 όρους στα Ελληνικά, το σύστημα αυτόματης μετάφρασης Systran του οποίου ενεργό είναι το ζεύγος Αγγλικά – Ελληνικά, τη βάση τεκμηρίωσης με μεταφράσματα παρελθόντων ετών Sdt-Vista, τη μεταφραστική μνήμη TWB (Translator's Workbench) με την εξαιρετικά χρήσιμη για την ορολογική αναζήτηση λειτουργία της "concordance", τις βάσεις των άλλων θεσμικών οργάνων, τη νομοθετική βάση EUR-lex, την ενιαία θυρίδα ορολογικής αναζήτησης One-Stop Terminology, τη βάση της Γενικής Γραμματείας SG-Vista, λεξικά σε σύμπυκνο δίσκο, διάφορα πολυγλωσσικά και πολυθεματικά γλωσσάρια και λεξικά, προσωπικά ηλεκτρονικά γλωσσάρια και πλήθος άλλων βοηθημάτων.

Σύμφωνα με πρόσφατη εσωτερική έρευνα, τα τέσσερα πρώτα ως προς τη χρήση εργαλεία είναι η Celex, το Eurodicautom, το Sdt-Vista και οι μηχανές αναζήτησης στο Διαδίκτυο. Μετά από αυτή την εντυπωσιακή παλέτα εργαλείων που έχει στη διάθεσή του ο μεταφραστής, θα περίμενε κανείς ότι τα ορολογικά προβλήματα θα λύνονταν εν τη γενέσει τους. Αυτός παραμένει ακόμη ευσεβής πόθος. Μια από τις παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν από τους μεταφραστές στο πλαίσιο της προαναφερθείσας έρευνας ήταν ότι τα παραπάνω εργαλεία δεν παρακολουθούν ικανοποιητικά την επικαιρότητα. Παραδόξως, τα εργαλεία που προσφέρουν ικανοποιητικές λύσεις δεν είναι τα καθαρώς ορολογικά: πρόκειται για το Sdt-Vista και τη Celex. Η εξήγηση είναι πιστεύουμε απλή: στη Celex βρίσκει κανείς αξιόπιστους όρους σε ήδη δημοσιευμένα κείμενα και στο Sdt-Vista εντοπίζει προσφάτως εμφανισθέντες όρους.

2. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥΣ

Πριν προχωρήσουμε σε παρουσίαση των τρόπων αντιμετώπισης του προβλήματος των νεολογισμών, θεωρούμε σκόπιμο να επιχειρήσουμε μια αδρομερή κατάταξη των νεολογισμών ανάλογα με τα είδη τους. Στα κείμενα που συντάσσονται από τις διάφορες υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, απαντώνται νεολογισμοί με βάση πρώτα απ' όλα την **προέλευσή** τους: Οι νεολογισμοί αυτοί μπορεί να είναι:

α) καθαρά κοινοτικής προέλευσης, να εντάσσονται δηλαδή στην ευρωγλώσσα (eurojargon), την ιδιόλεκτο που παράγεται και αναπτύσσεται στους κόλπους της ΕΕ, ενίοτε για λόγους καθαρά εσωτερικής χρήσης, συχνότερα με πρόθεση την ευρύτερη διάδοσή τους. Π.χ. επιτροπολογία, πρώτος, δεύτερος, τρίτος πυλώνας, πρόγραμμα πλαίσιο, ειδικό πρόγραμμα, γραμμή δράσης, κεντρική δράση, δίκτυα αριστείας, έργα επίδειξης, πιλοτικά έργα, διαπρογραμματικά θέματα, ενιαίος ουρανός, κλπ. Είναι όροι που εκφράζουν το νέο θεσμικό οικοδόμημα, τη μετάβαση από μια έννομη τάξη σε μια άλλη, με όσα αυτή

συνεπάγεται σε γλωσσικό επίπεδο. Πολλοί από τους όρους αυτούς είναι πλέον αναγνωρίσιμοι και οικείοι στον μέσο Έλληνα, άλλοι είναι λιγότερο κατανοητοί και άλλοι παντελώς άγνωστοι. Παραδείγματος χάριν, είναι κοινοτικής προέλευσης η εννοιολογική διαφορά μεταξύ εκτενούς περίληψης (executive summary) και συνοπτικής περίληψης (concise summary).

Η αποδοχή ή η απόρριψη τέτοιου είδους όρων από τη μητρόπολη μάλλον δεν είναι προβλέψιμη. Επί παραδείγματι, ο όρος “sustainable development” αποδίδεται στα κοινοτικά κείμενα με τον όρο “βιώσιμη” ή “αιφόρος ανάπτυξη”. Διαβάζουμε όμως στον τύπο ότι “συγκροτήθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης” (ΤΑ ΝΕΑ, 11-06-2001), αλλά για το “Ινστιτούτο Ερευνών Περιβάλλοντος και Βιώσιμης Ανάπτυξης του Αστεροσκοπείου Αθηνών” (ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 18-12.2000). Από την ανάγνωση των παραδειγμάτων είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς το κριτήριο επιλογής της μιας ή της άλλης απόδοσης.

Πολύ συχνά για τον μεταφραστή κριτήριο αξιοπιστίας αποτελεί η πηγή από την οποία προτείνεται, υιοθετείται ή ακόμη εκφέρεται ο νεολογισμός. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του όρου “Information Society”, ο οποίος για πολύ καιρό αποδιδόταν ως “Κοινωνία των Πληροφοριών”. Με αυτή την απόδοση τον βρίσκουμε εξάλλου και σε πάμπολλα κοινοτικά κείμενα, όπως και στο “Αλφάβητο του κοινοτικού δικαίου” του Klaus-Dieter Borchardt, το οποίο κυκλοφόρησε το 2000 από την Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Εδώ η σχετική Γενική Διεύθυνση αναφέρεται ως «Κοινωνία των Πληροφοριών». Αυτά μέχρι τη στιγμή που ο πρωθυπουργός της χώρας χρησιμοποίησε τον όρο «Κοινωνία της Πληροφορίας». Η δεύτερη απόδοση τείνει σιγά σιγά να αντικαταστήσει την πρώτη στα κοινοτικά κείμενα.

β) Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι **επιστημονικοί και τεχνικοί όροι** που συνήθως εκφράζουν μια νέα πραγματικότητα. Πρόκειται για τον κύριο κορμό των όρων που δοκιμάζουν τη δεινότητα και τις γνώσεις του μεταφραστή. Προφανώς δεν αναφερόμαστε σε όρους που ήδη υπάρχουν στα πάσης φύσεως ορολογικά εργαλεία. Πρόκειται για φρέσκους, νεόκοπους όρους για τους οποίους δεν έχει προταθεί ακόμη δόκιμη και κοινώς αποδεκτή απόδοση στην Κοινή Νεοελληνική. Εξάλλου δεν είναι και τόσο σπάνιο το φαινόμενο οι Έλληνες ειδικοί που εργάζονται στις διάφορες Γενικές Διευθύνσεις της Επιτροπής να μην έχουν να προτείνουν δόκιμο ελληνικό όρο, εφόσον οι ίδιοι στην καθημερινή τους εργασία χρησιμοποιούν τον αντίστοιχο αγγλικό. Οι νεόκοποι αυτοί όροι εμπεριέχουν συχνά μια επιπρόσθετη δυσκολία: δεν συνοδεύονται από ορισμό της έννοιας. Η μόνη ένδειξη είναι τα συμφραζόμενα. Πολλές φορές είναι αδύνατον να κατανοήσει κανείς ποιά είναι η ιεραρχική θέση της έννοιας (εάν είναι υποκείμενη ή υπερκείμενη), τις σχέσεις της με άλλες έννοιες (εάν

είναι υπάλληλη, παράλληλη, επαλλάσσουσα), το βάθος και το πλάτος της έννοιας. Πιστεύουμε ότι αυτός είναι συχνά ο λόγος πολλών ατυχών και προβληματικών αποδόσεων. Η έμπνευση, οι γνώσεις και η γλωσσοπλαστική ικανότητα δεν υποκαθιστούν την έλλειψη αυτής της βασικής συνιστώσας της ονοματοθεσίας που είναι ο ορισμός της έννοιας. Ο μεταφραστής καλείται σε αυτές τις περιπτώσεις να εργαστεί εκ των ενόντων και κατά συνείδηση. Συχνά ένας επιπλέον παράγοντας επιτείνει το πρόβλημα: πολλά πρωτότυπα είναι εξαιρετικά ελλειπτικά και βρίθουν σολοικισμών, ακόμη και λαθών πραγματολογικού χαρακτήρα. Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα νομικά κείμενα μπορεί να είναι εσκεμμένα αμφίσημα ή ασαφή έως σιβυλλικά, με σκοπό να επιτευχθεί η απαραίτητη συναίνεση για την έγκρισή τους ή με απώτερο σκοπό να μπορούν μελλοντικά να επιδέχονται πολλών ερμηνειών.

Η μετάφραση επιστημονικών και τεχνικών όρων τελεί συχνά υπό αίρεση και εμπειρικλείει το ενδεχόμενο οι προτεινόμενοι όροι να μη γίνουν τελικά αποδεκτοί από την κοινότητα των φυσικών τους χρηστών. Ωστόσο, αυτό που στην πράξη συμβαίνει είναι η αργή και σταδιακή αποδοχή τους. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα των όρων «intermodal transport» (διατροπικές μεταφορές), «multimodal transport» (πολυτροπικές μεταφορές), «combined transport» (συνδυασμένες μεταφορές). Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι οι νεολογισμοί που συναντώνται στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μπορεί να είναι τόσο σημασιολογικοί, όσο και μορφικοί.

3. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥΣ

Θα επιχειρήσουμε σε αυτό το κεφάλαιο μια σύντομη επισκόπηση των διαφόρων ειδών νεολογισμών με κριτήριο τη μορφή τους. Δεν πρόκειται για μια διεξοδική ανάλυση των παραχθέντων και παραγόμενων νεολογισμών, κάτι που θα ξεπερνούσε τα όρια αυτής της εργασίας. Θα περιοριστούμε σε μια απλή περιπτωσιολογική καταγραφή. Παρατηρούμε ότι η διαδικασία ονοματοθεσίας που ακολουθείται είναι «ονομασιολογική»: έχει αφητηρία την έννοια και κατάληξη την εξεύρεση του «ονόματος». Με άλλα λόγια είναι γνωστό τόσο το σημαίνόμενο όσο και το σημαίνον στην ξένη γλώσσα και επιχειρείται η εξεύρεση του ισοδυνάμου σημαίνοντος στη γλώσσα άφιξης. Ιδεατός στόχος παραμένει πάντα η αμφιμονοσήμαντη διαγλωσσική αντιστοίχιση. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε την κοινώς αποδεκτή πλέον αλήθεια ότι ο απόλυτος γλωσσικός ισομορφισμός είναι πλάνη και ουτοπία. Όπως κατέδειξε η σύγχρονη γλωσσολογία, κάθε φυσική γλώσσα διαβάζει τον κόσμο με τον δικό της τρόπο, άρα είναι εξαιρετικά δύσκολη η απόλυτη ισοδυναμία των αποδόσεων. Ανάλογα με τη μορφή τους οι νεολογισμοί μπορούν να ταξινομηθούν στις εξής κατηγορίες:

-Μονολεκτικοί (απλοί ή σύνθετοι) ξένοι όροι που αποδίδονται με μονολεκτικούς (απλούς ή σύνθετους) ελληνικούς:

nutraceuticals: φαρμακοτρόφιμα

transgenic: διαγονιδιακός

xenotransplants: ξενομοσχεύματα

biodiversity: βιοποικιλότητα

players: φορείς/παράγοντες/συντελεστές (και ενίοτε παίκτες(!): πρόκειται σε αυτή την περίπτωση για σημασιολογικό νεολογισμό)

traceability: ανιχνευσιμότητα

adressing: διευθυνσιοδότηση

zoonose: ζωνόσος / zoonotique: ζωνοσογόνος

proactive: προδραστικός / προληπτικός / προορατικός / προβλεπτικός / προνοητικός / θεληματικός / πρωτόβουλος / προενεργός

Πολύ συχνά πρόκειται για αντιδάνεια, τα οποία λόγω ακριβώς της ελληνικής τους προέλευσης μεταφράζονται με σχετική ευκολία.

-Μονολεκτικοί (απλοί ή σύνθετοι) ξένοι όροι που αποδίδονται με περίφραση (διλεκτική, τριλεκτική, τετραλεκτική, κλπ.)

interpanel: πολυμερής επιτροπή

outsourcing: εξωτερική ανάθεση

hub: αεροπορικός κόμβος / κομβικός αερολιμένας

bedtest: κλίνη δοκιμών

recyclates: προϊόντα ανακύκλωσης

tradability: συναλλακτική ικανότητα

renewables: ανανεώσιμες μορφές ενέργειας

slot: διαθέσιμος χρόνος χρήσης αερολιμένα

incubators: φυτώρια επιχειρήσεων

agrifood: γεωργικά προϊόντα διατροφής

eurovignette: ευρωπαϊκό σήμα τέλους κυκλοφορίας

- Ξένη περίφραση (ή σύμφραση) που αποδίδεται στην Ελληνική μονολεκτικά:

cyber cafe: κυβερνοκαφενείο

image map: εικονοχάρτης

medicinal product: φάρμακο

intra mural: εσωτερικός / ενδοϋπηρεσιακός

remote sensing: τηλεανίχνευση

-Ξένη περίφραση (ή σύμφραση) που αποδίδεται στην Ελληνική με περίφραση (ή σύμφραση):

business angels: επιχειρηματικοί άγγελοι / επιχειρηματικοί επενδυτές

one-stop shop: ενιαία θυρίδα

computer crime: έγκλημα πληροφορικής / εγκλήματα που διαπράττονται με τη βοήθεια υπολογιστή / πληροφορική εγκληματικότητα

e-business: ηλεκτρονικό επιχειρείν/ ηλεκτρονικές συναλλαγές

start-ups: νεοσύστατες εταιρείες /επιχειρήσεις

think-tank: δεξαμενή σκέψης / ομάδα επιμόρφωσης / ομάδα προβληματισμού / φυτώριο ιδεών

man-hours: ανθρωποώρες / man-days: ανθρωποημέρες / man-months: ανθρωπομήνες

civilian demining: εξουδετέρωση ναρκών από μη στρατιωτικούς φορείς

global warming: συνολική αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη

level playing field: ισότιμοι όροι ανταγωνισμού / πεδίο δράσης ίσων ευκαιριών

minimally invasive medical systems: ελάχιστα επεμβατικά ιατρικά συστήματα

Πολύ συχνά οι περιφράσεις θέτουν το ακανθώδες πρόβλημα των διαδοχικών γενικών οι οποίες δυστυχώς δεν είναι πάντοτε εύκολο να αποφευχθούν ή να αντικατασταθούν.

-Μονολεκτικός όρος που αποδίδεται με αρκτικόλεξο:

Landfill: χωματερή ή ΧΥΤΑ (Χώρος Υγιεινομικής Ταφής Απορριμμάτων). Εδώ εμφολωρεί ο κίνδυνος πολλά αρκτικόλεξα να ηχούν άκομψα στην Ελληνική:

ΠΟΔΙ ή ΠΟΠΙ: απόδοση της WIPO (World Intellectual Property Organisation (Παγκόσμια Οργάνωση Διανοητικής Ιδιοκτησίας ή Παγκόσμια Οργάνωση Πνευματικής Ιδιοκτησίας).

-Απλή μεταγραφή του όρου ως έχει ή διατήρηση του όρου με λατινικούς χαρακτήρες ή παράλληλη εμφάνιση της ελληνικής απόδοσης:

dumping: dumping / ντάμπινγκ / υποτιμητισμός

prion: πριόν / πρίον / πρωτεΐνιο / μολυσματική πρωτεΐνη

hackers: χάκερς / παραβιαστές / δολιοφθορείς

catering: κέτερινγκ / τροφοδοσία / μαζική εστίαση

forum: φόρουμ / διεθνές βήμα συζήτησης / βήμα προβληματισμού

spot market: αγορά spot / τρέχουσα αγορά / αγορά άμεσα παραδοτέων προϊόντων

Ο λόγος της απλής μεταγραφής μπορεί να είναι είτε η διεθνής καθιέρωση του όρου είτε η εξαιρετικά προβληματική απόδοση του όρου στα Ελληνικά.

4. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΠΟΔΟΣΗΣ

Στην προσπάθεια ονοματοδότησης μιας καινούριας έννοιας, ο μεταφραστής πρώτα και πάνω απ' όλα επιδιώκει να σιγουρευτεί ότι όντως πρόκειται για νέο όρο. Αυτό είναι σημαντικό, μεταξύ άλλων, και για την εξυπηρέτηση των υφολογικών χαρακτηριστικών του κειμένου. Ένας όρος μπορεί να μεταφραστεί αναλόγως, σε συνάρτηση με το επίπεδο της γλώσσας που πρέπει να τηρηθεί (επίσημο ύφος ή απλό της καθομιλουμένης). Βασική δέσμευση αποτελεί επίσης το γεγονός ότι έχουμε πάντα να κάνουμε με γραπτό και όχι προφορικό λόγο. Εδώ υπεισέρχεται και η κληρονομιά του γλωσσικού μας παρελθόντος με τη γλωσσική διμορφία ή διφυΐα της Ελληνικής (καθαρεύουσα – δημοτική). Σήμερα η γλώσσα αναφοράς μας είναι η Κοινή Νεοελληνική στη γραπτή της εκδοχή. Επιδιώκεται η τήρηση των κανόνων της, ενώ αποφεύγονται ή μάλλον αποκλείονται οι διαλεκτικές της μορφές και οι παλαιοδημοτικοί τύποι. Ανοικτό παραμένει το θέμα των παγιωμένων λόγιων εκφράσεων, η προτίμηση για τις οποίες ποικίλλει ανάλογα με το μεταφραστή. Παρατηρώντας τα ήδη δημοσιευμένα κείμενα, θα λέγαμε ότι σε γενικές γραμμές κατά το μεταφραστικό δανεισμό τηρούνται οι κανόνες της Κοινής Νεοελληνικής όσον αφορά τη σύνθεση, τη δημιουργία περιφράσεων, την παραγωγή λέξεων ή τη μεταγραφή ξένων λέξεων. Ένα από τα συνήθη προβλήματα παραμένει η περίπτωση ύπαρξης μιας μόνο λέξης στην Ελληνική για να αποδοθούν διαφορετικοί ξένοι όροι, όπως: check - control – audit / safety – security / risk – hazard / evaluation - assessment – appraisal, κ.ά. Έχουν προταθεί κατά καιρούς διάφορες αποδόσεις, αλλά το πρόβλημα επιτείνεται κυρίως όταν έχουμε συνεισφορά των εν λόγω όρων. Έτσι η λέξη “growth” συχνά μεταφράζεται ως “οικονομική ανάπτυξη” (πρόσφατα προτάθηκε και η “οικονομική μεγέθυνση”) για να αποφευχθεί η σύγχυση με τις λέξεις “deployment” και “development”, όταν εντός του ίδιου κειμένου μπορεί να σημαίνουν “ανάπτυξη”. Δυσεπίλυτο επίσης είναι και το ακριβώς αντίθετο πρόβλημα, μια ξένη πολύσημη λέξη που στα Ελληνικά αποδίδεται ποικιλοτρόπως. Για παράδειγμα, η λέξη “capacity” μπορεί εντός του ίδιου κειμένου να σημαίνει α) μεταφορικό έργο (railway infrastructure capacity), β) παραγωγική ικανότητα (generation capacity), γ) δυναμικό, δ) δυναμικότητα, ε) μεταφορική ικανότητα και στ) χωρητικότητα.

Κατά την απόδοση των νεολογισμών είναι προφανές ότι λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι ενδογλωσσικές και οι διακειμενικές δεσμεύσεις, διότι συχνά είναι γνωστό ότι εφόσον σε προϋπάρχον κείμενο ένας νεολογισμός αποδόθηκε με τον άλφα τρόπο για να ονοματοδοτήσει μια έννοια, πρέπει για έναν νέο όρο να επινοηθεί νέα απόδοση που να μην οδηγεί σε σύγχυση και να μην αποδυναμώνει τον νεόκοπο όρο. Η ευκολία άρθρωσης των φωνημάτων μιας λέξης θεωρείται επίσης πλεονέκτημα υπέρ της μελλοντικής υιοθέτησης ενός όρου. Π.χ. για τον όρο “descrambler” έχουν προταθεί οι όροι: κρυπτοφωνικός

αποπεριπλέκτης / αποκωδικοποιητής / απομυθοτυχαιοποιητής. Παράλληλα δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ικανότητα του νέου όρου να παράγει επίθετα αν είναι ουσιαστικό, ουσιαστικά εάν είναι επίθετο, επιρρήματα, ρήματα, κλπ., αν μπορεί να δημιουργήσει οικογένεια λέξεων με σύνθεση ή παραγωγή. Εξαιρετικά δύσκολο είναι και το πρόβλημα των λεξικών συνάψεων ή συμφράσεων (collocations) που διασφαλίζουν την κειμενική συνοχή και το οποίο αντιμετωπίζεται μόνο κατ'αναλογίαν προς τα υπάρχοντα λεκτικά σχήματα. Πολλές φορές τίθεται το ερώτημα ποιο είναι το ρήμα (ή τα ρήματα) με τα οποία μπορεί να έχει στενές συνταγματικές σχέσεις ο νεολογισμός, πώς αυτός λειτουργεί στο συγκεκριμένο. Επίσης ο νεολογισμός δεν πρέπει να παραπέμπει σε αρνητικές συνυποδηλώσεις (connotations).

Τέλος, για να κλείσουμε με μια αισιόδοξη νότα, συμβαίνει ενίοτε η Ελληνική να είναι η μόνη γλώσσα που δεν χρειάζεται να εφεύρει νέο όρο, γιατί ήδη διαθέτει! Πρόσφατο παράδειγμα ο ελληνογενής όρος «governance» (διακυβέρνηση) που ταλαιπώρησε αρκετές κοινοτικές γλώσσες. Ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από τους αγγλοσάξονες στη δεκαετία του '90, στον τομέα των διοικητικών και πολιτικών επιστημών, για να αντιπαρατεθεί με τον όρο «government» (κυβέρνηση) και να ονοματοδοτηθεί έτσι ο νέος τρόπος διαχείρισης των δημοσίων πραγμάτων (εξ' ου και οι όροι «good governance», «global governance» και «corporate governance»). Πολλές κοινοτικές γλώσσες έπρεπε συνεπώς είτε να επανενεργοποιήσουν δάνειες λέξεις της Ελληνικής που είχαν στο λεξιλόγιό τους (εκ του «κυβερνώ») και οι οποίες είχαν περιπέσει σε αχρησία, δημιουργώντας στην ουσία σημασιολογικό νεολογισμό, είτε να εφεύρουν νέο όρο, ή απλώς να υιοθετήσουν τον αγγλικό όρο ως έχει [3].

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εν κατακλείδει, θα λέγαμε ότι οι πολλαπλές αποδόσεις ίσως δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως πρόβλημα, παρά ως μια ακόμη απόδειξη της μεγάλης παραγωγικής ικανότητας και της προσαρμοστικότητας της Ελληνικής, η οποία είναι σε θέση να προσλαμβάνει, να εκφράζει και να αφομοιώνει νέες έννοιες εμπλουτίζοντας με τον τρόπο αυτό τα εκφραστικά της μέσα. Η Ελληνική είναι μια γλώσσα που μπορεί να παρακολουθεί τις εξελίξεις και, όπως συμβαίνει με κάθε ζωντανή γλώσσα, να αποβάλλει συν τω χρόνω ό,τι παραμένει αναφομοίωτο.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

[1] “English has taken over from French as the main source language for translation in recent years. In 1997 the relative percentages were: English 45.3%, French 40.4%. In 1998 the difference was larger: English 49.6%, French 36.7%. In 1999, for the first time, English

was the source language for over half the pages translated (52.2%) while French continued to decline (34.6%). For reasons which are not entirely clear, the standard of French that was written in the Commission - in the days when it was the dominant language – was higher than the standard of English written now. Maybe this was because Brussels is a partly French-speaking city. Maybe it is because the French have stricter grammar and an Académie to outlaw barbaric imports, whereas English is a very flexible language which belongs to everyone and seems to know no rules.” EMMA WAGNER, “*Quality of written Communication in a Multilingual Organisation*”, in TERMINOLOGIE ET TRADUCTION, No 1 . 2000, σελ. 11.

[2] Αγγλικά: principle of subsidiarity, Γαλλικά: principe de subsidiarité, Γερμανικά: Subsidiaritätsprinzip, Ισπανικά: principio de subsidiariedad, Ιταλικά: principio della sussidiarietà, Πορτογαλικά: princípio da subsidiariedade, Σουηδικά: subsidiaritetsprincip, Φινλανδικά: toissijaisuusperiaate και subsidiareettiperiaate, Ολλανδικά: subsidiariteitsbeginsel, Δανικά: subsidiaritetsprincip.

[3] Διακυβέρνηση /κυβέρνηση:

Αγγλικά: governance/government, Γαλλικά: gouvernance/gouvernement, Γερμανικά: das Regieren/Regierung, Ισπανικά: gobernanza/gobierno, Ιταλικά: governance, governanza, governamento/governo, Πορτογαλικά: governança/governo, Σουηδικά: styrelseformer/regeringen, Φινλανδικά: hallintotapa/hallitus, Ολλανδικά: governance/regering, Δανικά: nye styreformer i EU/regering.

Χρυσούλα Δουδουλακάκη
Δρ Διδακτολογίας Γλωσσών και Πολιτισμών
Μεταφραστική Υπηρεσία
Ευρωπαϊκή Επιτροπή
Rue de la Loi 200
B-1049 - Bruxelles
E-mail: chryssoula.doudoulakaki@cec.eu.int